

Tilburg University

Enkele hoofdbeginselen van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht die van belang zijn voor de actuele herziening van het Surinaamse strafrecht

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Surinaams Juristenblad

Publication date:
2005

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Groenhuijsen, M. S. (2005). Enkele hoofdbeginselen van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht die van belang zijn voor de actuele herziening van het Surinaamse strafrecht. *Surinaams Juristenblad*, 22-37.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Enkele hoofdbeginselen van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht die van belang zijn voor de actuele herziening van het Surinaamse strafrecht

Marc Groenhuijsen*

1. Inleiding

In 2004 is in Suriname een project ter hand genomen dat strekt tot herziening van het Wetboek van Strafrecht. Tijdens een aan die onderneming gewijde openbare bijeenkomst is door de minister van justitie, de heer S. Gilds, aandacht besteed aan de basisvragen die bij een modernisering van het wetboek niet over het hoofd mogen worden gezien. Uit zijn opsomming noem ik hier de vraag in hoeverre het wetboek een typisch nationaal karakter heeft, de vraag of het straffen- en maatregelenstelsel nog voldoet aan de eisen van de tijd, en de vraag of er in toereikende mate fysieke bescherming wordt geboden aan vrouwen en kinderen tegen huiselijk geweld, bijvoorbeeld in het licht van internationale verdragen terzake.^[1] Dat zijn belangrijke kwesties, die nog met een aantal andere kunnen worden aangevuld. Ik denk daarbij bijvoorbeeld aan de criteria voor strafbaarstelling, criteria voor het vestigen van rechtsmacht (waarbij grote terughoudendheid past bij het toepassen van het universaliteitsbeginsel), de maatstaven voor aansprakelijkheid in geval van daderschap van rechtspersonen, en de aanscherping van sommige verouderde delictsomschrijvingen, zoals die van het misdrijf verkrachting. Waar het nu om gaat is dat op al deze punten inspiratie kan worden geput uit de Nederlandse situatie. Inspiratie, omdat men daar met dezelfde problemen te maken heeft en veelal voorlopige oplossingen daarvoor heeft beproefd. Het lijkt verstandig om daarvan kennis te nemen en vervolgens zelfstandig te beoordelen of die oplossingen ook in het kader van een herziening van het Surinaamse Wetboek van Strafrecht een nuttige bijdrage zouden kunnen leveren.

2. Het legaliteitsbeginsel

Het Nederlandse Wetboek van Strafrecht werd ingevoerd op 1 september 1886. Precies een eeuw later werd dit feit herdacht door het uitgeven van een postzegel met daarop de tekst van art. 1 lid 1 van het wetboek: "Geen feit is strafbaar dan uit kracht van een daaraan voorafgegane wettelijke strafbepaling". De postzegel is een symbool voor de grote betekenis die wordt toegekend aan het legaliteitsbeginsel in strafzaken. Niettemin moet worden vastgesteld dat het beginsel uiterst summier in de wet is uitgewerkt. We moeten het doen met de zojuist geciteerde passage, die overigens ook is opgenomen in art. 16 van de Grondwet. De implicaties van dit basisbeginsel zijn echter ontwikkeld in de

* Prof. Mr. Dr. Marc Groenhuijsen is raadsheer in Nederland en hoogleeraar aan de Universiteit van Tilburg (redactie S.J.B.)

[1] Zie de officiële opening van de "Workshop Herziening van het Wetboek van Strafrecht" d.d. 25 oktober 2004 te Paramaribo, verslag p. 1.

doctrine. Zo wordt algemeen aangenomen dat strafbaarheid op grond van ongeschreven (gewoonte-)recht is uitgesloten, analogische interpretatie van strafbepalingen is verboden, terugwerkende kracht van strafbepalingen ontoelaatbaar is, en dat delictomschrijvingen een voldoende mate van specificiteit moeten hebben (het *lex certa*-vereiste).[2]

Het primaat van de wet blijkt verder uit art. 107 Grondwet, het zogeheten codificatieartikel, waarin wordt voorgeschreven dat het strafrecht in een algemeen wetboek wordt geregeld. Daaruit mag evenwel niet de conclusie worden getrokken dat het wetboek de stof volledig dekt. Belangrijke onderdelen worden namelijk beheerst door aparte, bijzondere strafwetten en door voorschriften van de centrale wetgevers. Voorbeelden van bijzondere wetten zijn de Wet op de Economische Delicten[3], de Opiumwet[4], de Wet Wapens en Munitie[5], en de Penitentiaire Beginselenwet[6]. Bij voorschriften van decentrale regelgevers moet vooral worden gedacht aan bepalingen in het belang van openbare orde en veiligheid die zijn opgenomen in gemeentelijke verordeningen. In dit verband moet worden gewezen op art. 91 Sr[7], waarin het algemeen deel van het wetboek in beginsel ook van toepassing wordt verklaard op feiten waarop bij andere wetten of verordeningen straf is gesteld.[8]

In het tweede lid van art. 1 Sr staat dat bij verandering van wetgeving na het tijdstip waarop het feit is begaan, de voor de verdachte gunstigste bepalingen worden toegepast. Dit is het enige richtsnoer ten aanzien van het overgangsrecht dat in het wetboek kan worden aangetroffen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit even gecompliceerde als belangrijke onderwerp aanleiding heeft gegeven tot omvangrijke theorievorming in de rechtsgeleerde doctrine[9] en tot principiële jurisprudentie van de Hoge Raad der

[2] Het gedachtegoed achter het legaliteitsbeginsel is ook te herkennen in de terughoudendheid waarmee de samenspanning in Nederland is strafbaar gesteld (artt. 96, 103, 103a en 122 Sr). In gelijke geest werd pas in 1994 in beperkte mate overgegaan tot het strafbaar stellen van voorbereidingshandelingen terzake van ernstige commune delicten (art. 46 Sr, opnieuw vastgesteld bij wet van 27 januari 1994, Stb. 60).

[3] Wet van 22 juni 1950, Stb. K 258, laatstelijk gewijzigd bij wet van 9 april 1998, Stb. 241.

[4] Wet van 12 mei 1928, Stb. 167 (herplaatsing Stb. 1976, 425), laatstelijk gewijzigd bij wet van 6 november 1997, Stb. 510).

[5] Wet van 5 februari 1986, Stb. 41, laatstelijk gewijzigd bij wet van 16 november 1995, Stb. 579.

[6] Wet van 18 juni 1998, Stb. 430, inwerkingtreding per 1 januari 1999.

[7] Waar in deze bijdrage wordt verwezen naar artikelnummers, gaat het - behoudens andere vermelding - om artikelen uit het thans geldende Nederlandse Wetboek van Strafrecht.

[8] Uit de inhoudsopgave blijkt dat het wetboek is onderverdeeld in drie 'boeken'. Het eerste daarvan bevat algemene bepalingen (en wordt daarom het 'algemeen deel' genoemd), het tweede geeft een opsomming van de 'misdrijven', en het derde biedt een catalogus van 'overtredingen' (deze termen worden hieronder in aantekening 2 toegelicht).

[9] Het overgangsrecht is naar hedendaagse maatstaven vrij kort besproken in de Memorie van Toelichting op het wetboek; zie H.J. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht*, tweede druk 1891, deel I p. 120. Het standaardwerk over deze materie is G. Knigge, *Verandering van wetgeving; beschouwingen over de art. 4 Wet AB en 1 Sr*, Arnhem 1984.

Nederlanden^[10]. Voor de actuele situatie in Suriname teken ik hierbij aan dat zo'n karige wettelijke regeling van het overgangsrecht tot belangrijke problemen kan leiden na een ingrijpende herziening van het Wetboek van Strafrecht. Daarom zou te overwegen zijn om bij een dergelijke herziening een apart op deze bijzondere situatie toegesneden regiem van overgangsrecht tot stand te brengen.^[11]

3. Een wetboek met een typisch nationaal karakter?

Het wetboek is niet het product van een specifiek Nederlandse denkrant. Historisch onderzoek heeft uitgewezen dat vele bepalingen zijn ontleend aan buitenlandse equivalenten.^[12] Maar niettemin: ten tijde van de invoering van het wetboek zag men vooral drie essentiële kenmerken die het typische karakter daarvan zouden bepalen.^[13] Ten eerste: de tweedeling van strafbare feiten in misdrijven en overtredingen. Ten tweede: de eenvoud van het straffenstelsel. En ten derde: de grote discretionaire beslissingsvrijheid van de rechter bij het bepalen van de op te leggen straf als gevolg van het ontbreken van bijzondere strafminima.

Over de eerstgenoemde karakteristiek werd in de Memorie van Toelichting op het wetboek opgemerkt dat misdrijven in feite die gedragingen zijn die reeds onrecht inhouden voordat de wetgever zulks heeft besloten en waarvan iedereen de onrechtvaardige aard inziet. Overtredingen daarentegen zouden pas door het ingrijpen van de wetgever als ontoelaatbare handelingen kenbaar worden. Men sprak over 'rechtsdelicten' tegenover 'wetsdelicten', over 'delicten vóór de wet' versus 'delicten dóór de wet'.^[14] In de systematiek van het wetboek zijn aan het onderscheid twee gevolgen verbonden. Bij de misdrijven - samengebracht in het tweede boek in het wetboek - is in de delictomschrijving een vorm van dolus of culpa opgenomen teneinde de vereiste mens rea tot

[10] Zie onder andere HR 6 januari 1936, NJ 1936, 312; HR 28 oktober 1940, NJ 1941, 192; HR 23 juni 1964, NJ 1965, 38; HR 9 november 1942, NJ 1943, 10; HR 29 april 1968, NJ 1968, 277; en HR 23 maart 1993, NJ 1993, 722.

[11] Zie in gelijke zin J. De Hullu, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: Kluwer 2000, p. 122-123, die zover gaat de afschaffing van art. 1 lid 2 Sr te bepleiten; en daarover M.S. Groenhuijsen, 'Enkele aspecten van rechterlijk overgangsrecht en 'prospective overruling' in het strafrecht', in: *Glijdende schalen. Liber amicorum J. De Hullu*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2003, p. 185-202.

[12] A.G. Bosch, *Het ontstaan van het Wetboek van Strafrecht. Aantekeningen over de werkzaamheden van de staatscommissie in 1870 belast met de samenstelling van een nieuw wetboek van strafrecht*, Art. 1-91, Zwolle 1965, p. 82-86; en O. Moorman van Kappen, *Van Alva tot Modderman: ons nationale strafwetboek in historisch perspectief*, in: J.P. Balkema e.a. (red.), *Gedenkboek Honderd Jaar Wetboek van Strafrecht*, Arnhem 1986, p. 27.

[13] M.S. Pols, *De invoering van het nieuwe strafwetboek en hare betekenis voor de strafrechtswetenschap in Nederland*, in: *Tijdschrift voor Strafrecht 1886-1887*, p. 16.

[14] D. Schaffmeister, *Delictclassificaties - misdrijven en overtredingen*, in: J.P. Balkema e.a. (red.), a.w. p. 189 e.v. In dit opstel beschrijft Schaffmeister ook de meer recente opvattingen inzake de tweedeling in strafbare feiten.

uitdrukking te brengen. Bij overtredingen ontbreekt een dergelijk delictsbestanddeel doorgaans. Daarnaast worden tegen misdrijven andere en zwaardere straffen bedreigd dan tegen overtredingen.

De als derde genoemde karakteristiek wordt tot op de dag van vandaag van wezenlijk belang geacht voor het Nederlandse strafrecht. Wij kennen een systeem van algemene strafminima en bijzondere strafmaxima. Per strafsoort is een algemeen minimum bepaald (gevangenisstraf tenminste een dag, geldboete tenminste 2 Euro) en per delict is aangegeven welk maximum van toepassing is. Bij vrijheidstraffen leidt dit ertoe dat de rechter soms een beslissingsvrijheid heeft om een sanctie op te leggen die kan variëren van één dag tot levenslange opsluiting. Deze stand van zaken wordt in het algemeen positief gewaardeerd. De belangrijkste reden hiervoor is dat ieder delict zich soms kan voordoen in omstandigheden die oplegging van een bijzondere minimumstraf in concreto onrechtvaardig zouden doen zijn. In het hier gekozen systeem kan dan zonder kunstgrepen worden veroordeeld voor een ernstig delict, en kan in de strafoplegging steeds rekening worden gehouden met bijzondere strafverlichtende factoren.^[15] Overigens moet ik hierbij aantekenen dat de laatste tijd een tendens zichtbaar lijkt te worden om via de omweg van de bestuurlijke boete en andere administratieve maatregelen een verkapte minimumstraf in het rechtsstelsel te introduceren. Een voorbeeld hiervan is het recente wetsvoorstel Invoering van de Dwangsom en de Bestuurlijke Boete^[16], waarin bij handel in effecten met misbruik van voorwetenschap een verplichte minimumboete van ongeveer 100.000 Euro voor natuurlijke personen is voorzien en voor rechtspersonen zelfs een bedrag van ongeveer 500.000 Euro. Deze ontwikkeling is in de literatuur zwaar bekritiseerd, onder andere met een beroep op het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.^[17] Vermelding verdient voorts dat Nederland onder toenemende Europese druk staat om het systeem van algemene strafminima aan te passen. Tot op heden heeft dat er voorshands toe geleid dat in het verband van de Europese Unie een aantal malen is overeengekomen om tot zogenoemde 'minimale maximumstraffen' te besluiten. Het staat te bezien in hoeverre Nederland ook in de toekomst door deze compromisoplossing zijn eigen stelsel in dit opzicht zal kunnen handhaven.

De als tweede genoemde karakteristiek van het vigerende wetboek, tenslotte, verdient een iets uitvoeriger behandeling. Daartoe strekken de volgende paragrafen.

[15] Dit is ook de achtergrond van art. 9a Sr, waarin (sinds 1983) de mogelijkheid is geopend om tot een veroordeling te komen zonder oplegging van enige sanctie.

[16] T K 1997-1998, 25821.

[17] Zie F.G.H. Kristen, *Schuldeffecten in strafrechtelijk effectenrecht. De verwijtbaarheid bij misbruik van voorwetenschap*, in: M.J. Borgers e.a. (red.), *Verwijtbare uitholling van schuld*, Nijmegen 1998, p. 47-64.

4. Het sanctiestelsel

Het sanctiestelsel van het wetboek van 1886 wordt gekenmerkt door grote eenvoud. Er waren slechts drie hoofdstraffen: de gevangenisstraf, de hechtenis en de geldboete. De voornaamste reden hiervoor was dat de wetgever de onderlinge vergelijkbaarheid van de op te leggen straffen zo groot mogelijk wilde maken. Bijkomende straffen en de strafrechtelijke maatregelen zouden een zeer ondergeschikte rol moeten spelen.[18]

Dit grondpatroon is in de loop der jaren drastisch veranderd. Ik noem de belangrijkste ontwikkelingen.

a. In 1915 werd het instituut van de voorwaardelijke veroordeling ingevoerd (zie artt. 14a Sr e.v.), een ingreep die wel is bestempeld als een van de meest belangrijke wijzigingen in de geschiedenis van het strafrecht.[19] Deze modaliteit houdt in dat de opgelegde straf niet tenuitvoer zal worden gelegd indien de veroordeelde zich gedurende een door de rechter vast te stellen termijn (de proeftijd) houdt aan voorwaarden die zijn gedrag betreffen. De te stellen voorwaarden zijn limitatief opgesomd in art. 14c Sr.[20] De principiële achtergrond van deze rechtsfiguur was tweemaal. Enerzijds werd beoogd hierdoor de toepassing van de kortere vrijheidsstraffen terug te dringen.[21] Anderzijds was men van oordeel dat langs deze weg een effectievere gedragsbeïnvloeding gerealiseerd zou kunnen worden dan door de executie van de opgelegde straf.[22] Het zou een probaat middel moeten zijn om recidive te voorkomen. Tegen deze achtergrond valt het op dat in Suriname tot dusverre een voorwaardelijke vrijheidsstraf alleen bij vrij korte strafduur mogelijk is, terwijl in Nederland dit instrument ook kan worden ingezet bij sancties tussen 1 en 3 jaar. Ik merk nog op dat het wetboek van strafrecht op dit punt ook allerlei procedureregels herbergt, die men normaliter zou verwachten in het wetboek van strafvordering (zie artt. 14h Sr e.v.).[23]

[18] W. Nieboer, *Straf en maatregel*, oratie Groningen, Arnhem 1973, p. 5.

[19] W.H. Overbeek, *De grenzen der voorwaardelijke veroordeling*, in: *Tijdschrift voor strafrecht* 1958, p. 199.

[20] De rechter is verplicht om steeds de algemene voorwaarde van het eerste lid van art. 14c Sr te stellen: dat de veroordeelde zich voor het einde van de proeftijd niet schuldig maakt aan een strafbaar feit. Daarnaast kunnen - facultatief - de bijzondere voorwaarden worden opgelegd die in het tweede lid zijn genoemd.

[21] Ik onderstreep dat dit één van de rode draden is die door de Europese rechtsontwikkeling van de afgelopen eeuw lopen: er zijn vele - steeds nieuwe - manieren beproefd om de korte vrijheidsstraf terug te dringen. Dat komt omdat algemeen wordt ingezien dat deze straf zo ongeveer alle nadelen heeft van de vrijheidsstraf, maar vrijwel geen van de daarmee beoogde voordelen oplevert. Zie voor een overzicht D. Schaffmeister, *De korte vrijheidsstraf als vrijheidsstraf*, oratie Leiden, Leiden: E.J. Brill 1982.

[22] Zie vooral F.W. Bleichrodt, *Onder voorwaarde. Een onderzoek naar de voorwaardelijke veroordeling en andere voorwaardelijke modaliteiten*, diss. Nijmegen, Deventer 1996.

[23] Andere voorschriften van procedurele (procesrechtelijke) aard kunnen worden aangetroffen in artt. 15a Sr e.v., art. 22f lid 3 Sr jo. art. 22h Sr en in artt. 74 Sr e.v. (over transactie). Ik geef hier reeds aan dat men uiterst voorzichtig moet zijn met het regelen van procesrecht in een Wetboek van Strafrecht.

b. In art. 15 Sr e.v. is de vervroegde invrijheidstelling geregeld. De hoofdregel is dat een veroordeelde in vrijheid wordt gesteld wanneer hij twee derde gedeelte heeft uitgezeten van de straf waartoe de rechter hem heeft veroordeeld, met een minimum van 6 maanden. Alleen in uitzonderlijke gevallen blijft vervroegde invrijheidstelling achterwege (art. 15a Sr). Vanuit internationaal en rechtsvergelijkend perspectief moet worden opgemerkt dat veroordeelden in Nederland verhoudingsgewijs een groot deel van hun straf daadwerkelijk moeten uitzitten. Wanneer buitenlanders naar voren brengen dat Nederland een relatief mild strafklimaat kent, is dit een factor die wel eens over het hoofd wordt gezien. In het verlengde hiervan wordt wel als bezwaar tegen de huidige regeling aangevoerd dat het vrijwel automatische karakter van de vervroegde invrijheidstelling er toe leidt dat de rechter de 'korting' met éénderde al verdisconteert in de op te leggen straf. Daarom wordt er in de literatuur regelmatig gepleit voor een terugkeer naar het systeem van de voorwaardelijke invrijheidstelling, waarbij een voortijdige vrijlating wordt verbonden aan eisen die het toekomstig gedrag van de veroordeelde betreffen.^[24] Inmiddels heeft de wetgever ook initiatieven in die richting voorbereid. Het laat zich derhalve aanzien dat binnenkort weer rekening kan worden gehouden met het gedrag van de veroordeelde in het kader van de beslissing om hem al dan niet eerder op vrije voeten te stellen.

c. In 1983 werd de zogenoemde Wet Vermogenssancties ingevoerd. Een van de manifeste doelstellingen van deze wet was om de toepassing van korte vrijheidsstraffen verder terug te dringen ten gunste van financiële sancties.^[25] Daarbij dreigde natuurlijk het gevaar van rechtsongelijkheid: de gefortuneerde verdachte zou bevoordeeld worden boven de armlastiger verdachte. Om daartegen te waken is art. 24 Sr bij die gelegenheid opnieuw vastgesteld en werd het draagkrachtbeginsel ingevoerd. Bij het opleggen van de geldboete houdt de rechter rekening met de draagkracht van de verdachte in de mate waarin hij dat nodig acht met het oog op een passende bestraffing zonder dat de verdachte onevenredig in zijn inkomen of vermogen wordt getroffen. Het is algemeen bekend dat (ook) in Nederland veel verdachten afkomstig zijn uit de kansarme en lager opgeleide delen van de bevolking. Daarom voegde de wetgever in de toelichtende stukken toe dat "bij het vorderen van geldboeten in het algemeen ervan (zal) worden uitgegaan dat de draagkracht van de verdachte minimaal is. Indien het Openbaar Ministerie een verhoging van de passende geldboete nodig acht, omdat de draagkracht van de verdachte duidelijk hoger

[24] F.W. Bleichrodt, a.w. p. 275 e.v. met nadere bronvermeldingen.

[25] Een andere prominente doelstelling van de wet (Wet van 31 maart 1983, Stb. 153; kamerstukken 15012) was om een bijdrage te leveren aan het oplossen van de capaciteitsproblemen in het strafrecht door meer zaken af te laten doen buiten geding. Daartoe werd de transactiebevoegdheid van het Openbaar Ministerie drastisch verruimd (zie artt. 74 Sr e.v. en M.S. Groenhuijsen, A.M. van Kalmthout, De wet vermogenssancties en de kwaliteit van de rechtsbedeling, in: Delikt en Delinkwent 1983, p. 8-31).

dan de minimale is, zal dat als een bijzondere, voor de straftoemeting relevante omstandigheid, in de vordering worden aangegeven." [26] In dit verband wordt bovendien gewezen op de mogelijkheid om geldboeten in termijnen gespreid te betalen (art. 24a Sr). Opmerkelijk is dat de wetgever heeft gekozen voor het tamelijk grofmazige (of: pragmatische) draagkrachtbeginsel, en bijvoorbeeld niet heeft geopteerd voor het dagboetstelsel. Dit stelsel, waarin de op te leggen sanctie wordt uitgedrukt in een aantal dagen keer de netto inkomsten van de verdachte, is wel ingevoerd in diverse andere Europese jurisdicties. [27]

d. Een volgende belangrijke actuele ontwikkeling binnen het sanctiestelsel betreft de invoering van diverse alternatieve sancties. Opnieuw is de achtergrond hiervan vergaand bepaald door het streven de (korte) vrijheidsstraf terug te dringen. Sedert de jaren 70 is er vooral geëxperimenteerd met een werkstraf, die destijds werd aangeduid als dienstverlening. Uiteindelijk is deze sanctie in 1989 terecht gekomen in art. 22b Sr onder de noemer van 'onbetaalde arbeid ten algemene nutte'. [28] Indien de rechter overweegt een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van niet meer dan 6 maanden op te leggen, kan deze worden vervangen door de plicht om onbetaalde arbeid te verrichten voor een duur van maximaal 240 uur, aldus de destijds ingevoerde regeling. Met het oog op het verdragsrechtelijk gewaarborgde verbod op dwangarbeid is bepaald dat deze sanctie alleen kan worden opgelegd na een daartoe strekkend aanbod van de verdachte (art. 22c Sr). [29]

Naast de werkstraf zijn er gedurende het afgelopen decennium allerlei zogenoemde leerstraffen ontwikkeld. Hierbij gaat het veelal om de verplichting (te realiseren in het kader van een voorwaardelijke veroordeling) een bepaalde cursus te volgen waarvan een gedragsbeïnvloedend effect wordt verwacht. Voorbeelden betreffen de Alcohol-verkeer-cursus voor verkeersdelinquenten en een cursus sociale vaardigheden die vooral aan jeugdige daders wordt opgelegd. Van belang is nog dat het voorlopige eindpunt van deze ontwikkeling is de invoering van de zogeheten 'taakstraf', die bestaat uit een werkstraf, een leerstraf, of een combinatie van beide. De maximale duur van de taakstraf

[26] 15012, memorie van antwoord, p. 16.

[27] Verschillende varianten van dit systeem komen bijvoorbeeld voor in Duitsland, Oostenrijk, Denemarken, Finland en Zweden. Zie Anton van Kalmthout, Peter Tak, *Sanctions-Systems in the Member-States of the Council of Europe*, Part I, Arnhem 1988, Part II, Arnhem 1992. Ik signaleer dat dit wel de meest welvarende landen van Europa zijn met - verhoudingsgewijs - de kleinste onderlinge inkomensverschillen. Voor landen die niet aan deze typering beantwoorden zou het dagboetstelsel wel eens minder aantrekkelijk kunnen zijn.

[28] Wet van 25 oktober 1989, Stb. 482. Zie over de achtergrond en de technische aspecten van deze sanctie - voorzien van rechtsvergelijkende kanttekeningen - A.M. van Kalmthout, *Onbetaalde arbeid ten algemene nutte: Een dienst aan de dienstverlening?*, Arnhem/s-Hertogenbosch 1988.

[29] Zie ook art. 22d lid 4: "De straf wordt niet opgelegd dan met instemming van de verdachte". Het verbod op dwangarbeid is o.a. erkend in art. 4 lid 2 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en in art. 8 lid 3 sub a Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (New York 1966).

bedraagt 480 uur, waarvan maximaal 240 uur werkstraf. Aangezien de taakstraf een zelfstandige hoofdstraf is, kan de werkstraf volgens de nieuwe wet ook worden opgelegd indien de rechter anders geen onvoorwaardelijke vrijheidsstraf zou hebben opgelegd.

5. In het bijzonder: de verhouding tussen straf en maatregel

Misschien wel de meest ingrijpende verandering in het sanctiestelsel sinds de invoering van het wetboek betreft de onderlinge verhouding tussen straffen en maatregelen. Als gezegd: in 1886 stond de wetgever uiterst terughoudend tegenover de maatregelen. Tegenwoordig is geen spoor meer van die terughoudendheid overgebleven. Drie ontwikkelingen verdienen in het bijzonder de aandacht.

Ten eerste de omgang met delinquenten bij wie tijdens het plegen van het feit een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bestond.^[30] Deze personen kunnen op last van de rechter 'ter beschikking worden gesteld' van de overheid op de in art. 37a Sr e.v. geregelde voorwaarden. Kort gezegd komt het er op neer dat psychisch gestoorde daders, die bijgevolg geheel of gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaar zijn voor de hen verweten gedragingen, verpleegd en behandeld kunnen worden wanneer de veiligheid van andere burgers dat vergt.^[31] Deze maatregel kan jarenlang duren (art. 38d Sr) en wordt dan ook door veel verdachten gevreesd. Overigens moet hierbij worden aangetekend dat diverse rechters in een vonnis het oordeel hebben uitgesproken dat de wijze waarop de maatregel tenuitvoer wordt gelegd niet in alle gevallen de maatschappelijke veiligheid voldoende waarborgt. In die situaties is dan aan (sterk) verminderd toerekeningsvatbare daders een langdurige gevangenisstraf opgelegd.^[32] Ik merk nog op dat de TBS een zeer dure voorziening is, die in Nederland vanaf het begin aanleiding heeft gegeven tot grote capaciteitsproblemen. De meest weerbarstige manifestatie hiervan is de zogeheten 'passantenproblematiek'. Het gaat hierbij om daders die zijn veroordeeld tot een gevangenisstraf, gevolgd door een TBS. Vaak is het dan zo dat na afloop van de gevangenisstraf er geen plaats beschikbaar is in een TBS-kliniek. De veroordeelde blijft dan nog geruime tijd in een huis van bewaring (soms zelfs wel langer dan een jaar!) zonder dat daarvoor een goede juridische titel beschikbaar is. Ondanks allerlei hulpconstructies en noodmaatregelen is men er nooit in geslaagd om een structurele oplossing voor deze problemen te

[30] Zie uitgebreid over deze materie Ch. Haffmans, De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie, diss. Amsterdam, Arnhem 1989.

[31] Er zijn naar geldend recht twee varianten: TBS met verpleging en zonder verpleging, in het laatste geval onder voorwaarden die het gedrag van de veroordeelde betreffen.

[32] Een beroemd voorbeeld is de zaak die heeft geleid tot HR 10 september 1957, NJ 1958, 5.

vinden. Mede om deze reden treft men in de Nederlandse literatuur dan ook herhaaldelijk voorstellen aan om de TBS als zelfstandige maatregel te schrappen.[33]

Vooraf gedurende de afgelopen twee decennia is er veel aandacht geweest voor de positie van slachtoffers van misdrijven. Dit heeft in Nederland - en in vele andere landen binnen en buiten Europa - geleid tot nieuwe rechten voor slachtoffers in de strafrechtelijke procedure.[34] Maar ook het materiële recht is door deze ontwikkeling beïnvloed. In art. 36f Sr werd de zogeheten schadevergoedingsmaatregel geïntroduceerd.[35] Daarmee is de schadeloosstelling van het slachtoffer door de dader erkend als een zelfstandige strafsancie, die naast - of in plaats van - andere straffen en maatregelen kan worden opgelegd. Vanuit dogmatisch opzicht is dit een regelrechte revolutie te noemen, in zoverre hierdoor wordt onderstreept dat de schadevergoeding aan het slachtoffer niet alleen een privaat belang van de betrokkene dient, maar tevens moet worden opgevat als een publiek belang dat binnen de strafrechtspleging dient te worden behartigd. Vanuit een operationeel gezichtspunt is vooral van betekenis dat de opgelegde schadevergoedingsmaatregel wordt geëxecuteerd door de overheid.[36] Onderzoek in andere landen heeft uitgewezen dat juist hierin een belangrijk verschil is gelegen met de mogelijkheden tot effectieve inning van een civiele vordering tot schadevergoeding die in het strafproces wordt gevoegd (het zogenaamde partie civile-model).[37]

In 1993 werd art. 36e Sr gewijzigd.[38] Deze bepaling heeft betrekking op het ontnemen van wederrechtelijk verkregen voordeel. Een maatregel van deze strekking was oorspronkelijk opgenomen in de Wet op de Economische Delicten uit 1950, maar werd in de praktijk nauwelijks toegepast. Dit veranderde niet wezenlijk toen de voordeelsontneming in 1983 - door invoering van de eerdergenoemde Wet vermogenssancties - werd opgenomen in het commune strafrecht. Aan het eind van de jaren 80 echter veranderde het klimaat. De wetgever ging steeds sterker het principe benadrukken dat misdaad

[33] Zie o.a. D. Van der Landen, *Straf en maatregel*, diss. Tilburg, Arnhem 1992.

[34] Zie omtrent de geschiedenis en de achtergronden hiervan - mede in rechtsvergelijkend perspectief - M.S. Groenhuijsen, *Schadevergoeding voor slachtoffers van delicten in het strafgeding*, diss. Leiden, Nijmegen 1985.

[35] Ingevoegd bij wet van 23 december 1992, Stb. 1993, 29.

[36] Bij Koninklijk Besluit van 5 februari 1997, Stb. 1997, 116 art. 3 is bepaald dat het Centraal Justitieel Incassobureau tot taak heeft om het Openbaar Ministerie te ondersteunen bij het innen van geld ten behoeve van het slachtoffer.

[37] Vergelijk D. Moxon, J.M. Corkery, C. Hedderman, *Developments in the use of compensation orders in magistrates' courts since October 1988*, Home Office Research Study 126, London: HMSO 1992; M.P. de Liège, *Concrete achievements toward the implementation of the fundamental principles of justice for victims in France*, Paris 1988.

[38] Wet van 10 december 1992, Stb. 1993, 11.

niet mag lonen. Met name in de strijd tegen de ernstige en georganiseerde criminaliteit zou de maatregel van de voordeelsontneming een vitale rol moeten gaan spelen. Daarbij werd gedacht aan georganiseerde handel in verdovende middelen, vrouwenhandel, kansspelen en ontvoeringen. De veronderstelling was dat het achterhalen en afpakken van illegaal behaalde winst zelfs een afschrikwekkender effect zou hebben dan het opleggen van gevangenisstraf.^[39] Teneinde tegemoet te komen aan de bezwaren die tegen de vigerende wetgeving werden ingebracht, is de regeling van art. 36e Sr in 1993 aanmerkelijk verruimd. Zo heeft de voordeelsontneming niet langer alleen betrekking op het feit waarvoor iemand terecht staat. Ingevolge het tweede lid van art. 36e Sr gaat het daarnaast ook om baten die zijn verkregen door "soortgelijke feiten of feiten waarvoor een geldboete van de vijfde categorie kan worden opgelegd, waaromtrent voldoende aanwijzingen bestaan" dat zij door de verdachte zijn begaan. En het derde lid van hetzelfde artikel gaat zelfs nog verder. Als iemand is veroordeeld wegens een vrij ernstig misdrijf^[40] en er tegen hem een strafrechtelijk financieel onderzoek is ingesteld^[41] kan voordeel worden ontnomen "indien gelet op dat onderzoek aannemelijk is dat ook andere strafbare feiten er op enigerlei wijze toe hebben geleid dat de veroordeelde wederrechtelijk voordeel heeft verkregen".

Vanuit gouvernementeel perspectief valt over deze voorschriften op te merken dat daarvan een essentiële bijdrage wordt verwacht in de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Vanuit rechtsstatelijk perspectief is daaraan toe te voegen dat er in de literatuur talrijke bedenkingen tegen de nieuwe regeling zijn ingebracht.^[42] Deze beschouwing is niet de juiste plaats om de merites van de maatregel van voordeelsontneming ten gronde te bespreken. Waar het hier wel

[39] Zie voor uitvoerige beschouwingen over de achtergrond van deze benadering M.S. Groenhuijsen, A.M. van Kalmthout (red.), Voordeelsontneming in het strafrecht, Arnhem 1989; en voor een commentaar op de wet van 1993 M.S. Groenhuijsen, J.L. van der Neut, J. Simmelink (red.), Ontneming van voordeel in het strafrecht, Deventer 1996. Over de resultaten van de nieuwe wetgeving na de eerste 5 jaar wordt gerapporteerd door J.M. Nelen, V. Sabee, Het vermogen te ontnemen. Evaluatie van de ontnemingswetgeving - eindrapport, WODC reeks Onderzoek en beleid 170, 's-Gravenhage 1998.

[40] De wet spreekt over een misdrijf waarvoor een geldboete van de vijfde categorie kan worden opgelegd. Dat is, zie art. 23 Sr, maximaal 45.000 Euro.

[41] Ook de ontnemingswetgeving heeft een uitvoerig complement in het wetboek van strafvordering. De twee belangrijkste onderdelen daarvan zijn: a. Er is een aparte regeling voor het 'strafrechtelijk financieel onderzoek', waarin opsporingsambtenaren vergaande bevoegdheden hebben gekregen om illegaal verkregen vermogen te achterhalen (artt. 126-126f Sv); en b. De rechterlijke beslissing omtrent de voordeelsontneming kan worden gegeven in een aparte procedure die plaatsvindt nadat op de hoofdzaak is beslist (artt. 511b-511i Sv).

[42] De bedenkingen richten zich o.a. op de vaagheid van de omschrijving van de delicten terzake waarvan kan worden ontnomen; op de onduidelijkheid van wat precies onder 'voordeel' moet worden begrepen; op de lage bewijsstandaard ("voldoende aanwijzingen" resp. "aannemelijk is"); en op de schending van het ne bis in idem principe (eerst strafoplegging, dan voordeelsontneming terzake van dezelfde feiten).

om gaat is vast te stellen dat op dit punt een maatregel (dus niet een straf) wordt ingezet als speerpunt van de strafrechtelijke bestrijding van een maatschappelijk zeer bedreigend segment van de criminaliteit.

Overzien we de zojuist genoemde ontwikkelingen, dan zijn twee conclusies onontkoombaar.^[43]

Ten eerste een conclusie van feitelijke aard: het zogeheten twee-sporenstelsel waarin straffen en maatregelen ieder een eigen juridische identiteit hebben waarmee eigenstandige doeleinden worden nagestreefd, is in feite verdwenen. Beide categorieën sancties worden thans door elkaar heen gebruikt om algemeen crimineelpolitieke doeleinden na te streven.

De tweede conclusie is van meer normatieve aard: de maatregel dient niet als instrument te worden ingezet om rechtswaarborgen te omzeilen die aan het begrip straf zijn verbonden. Thans dreigt zo'n situatie bijvoorbeeld in het verband van de voordeelsontneming. In een zuiver stelsel zou dan ook het onderscheid tussen straf en maatregel beter kunnen verdwijnen. Van der Landen heeft overtuigend uiteengezet waarom: "De opheffing van het twee-sporenstelsel zal op alle niveaus van de strafrechtspleging de duidelijkheid, en daarmee de inzichtelijkheid van de op het spel staande belangen vergroten. Op legislatief niveau belemmert de dogmatiek rondom het onderscheid tussen straf en maatregel het zicht op de rechtspolitieke betekenis van voorstellen tot herziening van het sanctiestelsel. Op applicatief niveau vormt het dualistisch stelsel een voortdurende hinderpaal voor een eenduidige en controleerbare sanctietoemeting. Op executief niveau tenslotte vormt het tweesporenstelsel eenodeloze complicatie bij de verwezenlijking van de resocialisatie-doelstelling."^[44]

6. Daderschap van rechtspersonen en andere collectiviteiten

Een van de meest principiële bepalingen in het wetboek is gelegen in art. 51 Sr. Daarin is de algemene strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen geregeld.

Uiteraard kende het wetboek bij invoering in 1886 deze rechtsfiguur nog niet. Met een beroep op het adagium *universitas delinquere non potest* werd ervan uitgegaan dat alleen natuurlijke personen opzet of schuld ('mens rea') zouden kunnen hebben en dat alleen echte mensen kunnen worden opgesloten in een gevangenis.

In 1950 werd voor het eerst een partiële strafrechtelijke aansprakelijkheid voor rechtspersonen ingevoerd, en wel in de sector van de economische criminaliteit (art. 15 WED). De bepaling werd tamelijk frequent toegepast. Het Openbaar

[43] Zie C. Kelk, Ch. Haffmans, De strafrechtelijke maatregelen en het tanende tweesporenstelsel, in: J.P. Balkema e.a. (red.), a.w. p. 333-347; en D. van der Landen, *Straf en maatregel*, diss. Tilburg, Arnhem 1992.

[44] D. van der Landen, a.w. p. 458.

Ministerie en de rechterlijke macht werden niet geconfronteerd met serieuze interpretatieproblemen.^[45]

Tegen de achtergrond van deze gunstige ervaringen werd in 1976 gekozen voor de algehele strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen.^[46] Daarmee was Nederland één van de eerste landen in Europa die deze rechtsfiguur aanvaardde. De rechtspersoon pleegt het delict wanneer het gaat om een gedraging die in het maatschappelijk verkeer heeft te gelden als een gedraging van de rechtspersoon. Bij de beoordeling daarvan wordt rekening gehouden met de vraag of het een handeling betreft die door de rechtspersoon wordt aanvaard (dus geen 'corpus alienum') en die in het algemeen binnen haar invloedssfeer ligt.^[47] Indien het feit op deze wijze kan worden toegerekend aan de rechtspersoon, kan de rechtspersoon zelf daarvoor worden gestraft, maar ook de natuurlijke personen die zelf de verboden gedraging hebben verricht en degenen die daartoe opdracht hebben gegeven of daaraan feitelijk leiding hebben gegeven. Werknemers en bestuurders kunnen zich dus nooit verschuilen achter de aansprakelijkheid van de rechtspersoon.

De belangrijkste argumenten voor de regeling van art. 51 Sr zijn de volgende. Ten eerste de eenheid binnen het rechtssysteem. Rechtspersonen zijn al langere tijd erkend als rechtssubjecten in het civiele recht en het bestuursrecht. Gelet op de toegenomen betekenis van rechtspersonen in het maatschappelijk verkeer, is het wenselijk het strafrecht in dit opzicht te harmoniseren met de andere rechtsgebieden. Ten tweede dient art. 51 Sr om lacunes in de strafrechtelijke aansprakelijkheid op te vullen. Bij crimineel handelen in de sfeer van de onderneming is er vaak geen individu aan te wijzen dat alle delictsbestanddelen heeft vervuld. Bovendien heeft het aanspreken van werknemers vaak te weinig invloed op het gedrag van de onderneming. Het derde type argument heeft betrekking op de strafoplegging. Vaak heeft de handelende werknemer een relatief lichte persoonlijke schuld. Bestrafing van de rechtspersoon maakt het dan mogelijk om een sanctie op te leggen die proportioneel is aan de maatschappelijke schade die door het delict is aangericht.

Strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen wordt binnen de Nederlandse rechtsorde beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde voor een effectieve bestrijding van ernstige en georganiseerde criminaliteit. Vele 'moderne' delictstypen - zoals fraude bij subsidieverwerving, computer-criminaliteit, milieucriminaliteit, economische delicten, corruptie in het zakelijk verkeer - worden bij uitstek gepleegd binnen het verband van een onderneming. De dogmatische inzichten van een eeuw geleden dienen dan te worden geactualiseerd om een adequate strafrechtelijke interventie mogelijk te maken.

[45] TK 75-76, 13655, nr. 3 p. 17.

[46] Wet van 23 juni 1976, Stb. 377.

[47] We spreken over het 'aanvaardingscriterium' resp. het 'beschikkingscriterium'. Zie R.A. Toppinga, Strafbaarheid van rechtspersonen, diss. Groningen, Arnhem 1984.

7. Verhouding tussen algemeen deel en rechtspraak plus doctrine

Voor buitenlandse geleerden zal het verrassend zijn te zien dat het Nederlandse wetboek een tamelijk beknopt algemeen deel bevat. Dat is een gevolg van de omstandigheid dat de wetgever bewust de nadere regeling of invulling van allerlei onderwerpen heeft overgelaten aan de rechtspraak (jurisprudentie) en aan de doctrine (wetenschap). Zo is in het wetboek geen invulling gegeven aan kernbegrippen als *dolus* of *culpa*. Evenmin is bepaald op welke wijze moet worden omgegaan met het leerstuk van de causaliteit. Al deze onderwerpen zijn na de invoering van het wetboek uitgekristaliseerd in de rechtspraak en in rechtsgeleerde verhandelingen. Het is dus van belang om vast te stellen dat het wetboek sommige dingen niet regelt, die wél gelden. Als belangrijk voorbeeld noem ik nog het schuldbeginsel: er kan geen straf worden opgelegd indien het delict de dader niet persoonlijk kan worden verweten.^[48] Hieruit blijkt dat de artt. 39-44 Sr. geen uitputtende opsomming van strafuitsluitingsgronden bevatten. Omdat in de rechtspraak ook andere gronden zijn erkend die de strafbaarheid uitsluiten, wordt doorgaans gesproken over een 'open stelsel van excepties'.^[49]

8. Jeugdstrafrecht

Artt. 77a Sr e.v. geven aparte voorschriften voor *jeugdige personen*. Kinderen onder de leeftijd van 12 jaar kunnen niet worden vervolgd (art. 486 Sv). Voor adolescenten tussen de 12 en 18 jaar is een afwijkend sanctiepakket beschikbaar (zie art. 77h Sr).^[50] De sancties zijn vooral lichter dan voor volwassenen: de zwaarste straf is jeugddetentie voor de duur van maximaal 24 maanden (art. 77i Sr). Daarnaast is in de afgelopen jaren een zogeheten maatregel ingevoerd tot 'plaatsing in een inrichting voor jeugdigen' (art. 77s Sr). Deze maatregel geldt voor maximaal twee jaar, maar kan daarna worden verlengd (art. 77t Sr) en is daarmee voor de huidige praktijk de meest ingrijpende strafrechtelijke interventie tegen jeugdige daders. Het jeugdstrafrecht is volgens de nog steeds heersende dogmatiek niet primair gericht op vergelding of op beveiliging van de samenleving, maar heeft een pedagogische strekking. Omdat Nederland op dit punt een voorbehoud heeft gemaakt bij internationale verdragen omtrent de rechten van het kind, is het toelaatbaar om voor jeugdigen tussen 16 en 18 jaar onder omstandigheden het strafrecht voor volwassenen toe te passen (art. 77b Sr).

[48] We noemen deze strafuitsluitingsgrond "afwezigheid van alle schuld". De gelding van dit beginsel is erkend in het arrest van de Hoge Raad d.d. 14 februari 1916, NJ 1916, 681.

[49] Zie hieromtrent Th.W. van Veen, *Het stelsel der excepties*, in: J.P. Balkema e.a. (red.), a.w. p. 351 e.v.

[50] Het - eveneens afwijkende - procesrecht ten aanzien van jeugdigen is geregeld in artt. 486-505 Sv.

9. De transactie

De artt. 74-74c Sr geven een regeling van de zogeheten transactie. De transactie is een vorm van afdoen van een strafzaak zonder inschakeling van de rechter. De Officier van Justitie stelt voorwaarden aan de verdachte. Als die voorwaarden worden vervuld (in de praktijk bestaat de voorwaarde meestal uit de betaling van een som geld), vervalt het recht tot strafvordering. Deze afdoeningsmodaliteit is voor de praktijk van het strafrecht in kwantitatieve zin bijzonder belangrijk: er worden meer schikkingen getroffen dan vervolgingen ingesteld.

Bij het instrument van de transactie moeten enkele kanttekeningen worden gemaakt. Ten eerste is de rechtsbescherming van de burger naar geldend recht niet behoorlijk geregeld. Ongeacht de hoogte of de inhoud van het transactievoorstel door het OM geldt hetzelfde juridische regime. Dat wil zeggen: er is niet voorzien in een hoorplicht door het OM, er geldt geen recht op rechtsbijstand, en er is bijvoorbeeld geen ruimte voor rechterlijke supervisie. Omgekeerd kan de verdachte zelfs bij de lichtste feiten het doel van de transactie ondermijnen door gewoon niets te doen. Bij uitblijven van enige reactie op het transactievoorstel heeft de officier van justitie geen andere mogelijkheid dan tot dagvaarding over te gaan. Dit leidt in de praktijk tot enorm inefficiënt gebruik van schaarse capaciteit van het justitiële apparaat. Daarom is onlangs besloten om de transactie grotendeels af te schaffen en te laten opgaan in een zogenoemde OM-boete. Volgens dit model zal het OM een boetebeschikking kunnen opleggen, die op zichzelf vatbaar is voor executie. Alleen als de verdachte gemotiveerd bezwaar maakt, blijft tenuitvoerlegging achterwege en wordt de zaak alsnog door een rechter beoordeeld. Naar zich thans laat aanzien, zullen in de toekomst veel strafbare feiten met het instrument van de OM-boete worden afgedaan. De transactie berust op gedachten uit het verleden, die eigenlijk niet goed meer kunnen werken in een modern rechtssysteem. Tenslotte moet nog bij de transactie worden aangetekend dat het in feite een procesrechtelijke rechtsfiguur is. De huidige plaatsing van de regeling binnen het wetboek van strafrecht is dan ook enigszins gekunsteld. Ook aan dit wetssystematische bezwaar zal op vanzelfsprekende wijze worden tegemoet gekomen indien de OM-boete (in het wetboek van strafvordering) wordt ingevoerd.

10. Getransformeerde delictomschrijvingen

Tenslotte vestig ik de aandacht op de zogenaamde getransformeerde delictomschrijvingen.^[51] Het gaat hierbij om nationale verbodsnormen die hun omschrijving ontlenen aan internationale of supranationale verdragen,

[51] G.A.M. Strijards, *Geschiedenis van het wetboek van strafrecht na de codificatie*, in: J.P. Balkema e.a. (red.), a.w. p. 53; J.G. van der Meijs, A.M.M. Orie, *Internationaal strafrecht*, Zwolle 1980, p. 10-32.

waarin Nederland zich heeft verplicht om bepaalde gedragingen strafbaar te stellen. Voorbeelden hiervan zijn de artt. 137c Sr e.v. en 429ter en 429-quater Sr (uitvoering van het Verdrag tot uitbanning van rassendiscriminatie), artt. 385b en 385c Sr (uitvoering van het Verdrag tot bestrijding van vliegtuigkapingen en gedragingen tegen de veiligheid van de burgerluchtvaart), art. 207a Sr (bestrafing van meenedige verklaringen voor internationale gerechten), 222bis Sr en 435b lid 1 Sr (omtrent de bescherming van non-nationale zegels en merken) en het recente art. 273a Sr (omtrent mensenhandel).

11. Het mensbeeld achter het wetboek

Het mensbeeld dat ten grondslag ligt aan het *wetboek* van 1886 is dat van de Klassieke Richting. De mens wordt gezien als een rationeel wezen, dat zijn gedrag laat bepalen door een afweging te maken tussen de verwachte lusten en lasten van voorgenomen handelingen. De strafbedreiging figureert hier als een ontmoediging van de verboden activiteiten. Ieder mens is in dit opzicht gelijk, zodat - met een beroep op het alles overheersende belang van de rechtszekerheid - alle aandacht kan worden gericht op de daad.

In de daarop volgende decennia werd dit beeld gecorrigeerd, of tenminste genuanceerd. Men is gaan inzien dat criminaliteit lang niet altijd op grond van een vrije keuze tot stand komt. Algemeen werd onderkend dat sociale en persoonlijke factoren een vrij afwegingsproces van lusten en lasten doorkruisen. Vandaar de aparte bepalingen voor psychisch gestoorde daders vandaar ook het afzonderlijke regiem voor jeugdige verdachten. Kortom: de aandacht werd niet langer alleen gericht op de strafbare daad, maar ook de persoon van de dader kwam nadrukkelijk in beeld. Dit was een duidelijk uitvloeisel van de inzichten die door de zogenaamde Moderne Richting in het strafrecht naar voren waren gebracht.^[52]

Interessant is nu dat het mensbeeld dat een eeuw geleden aan het wetboek ten grondslag werd gelegd tegenwoordig een nieuwe actualiteit heeft verkregen. De mens als homo economicus is weer terug in het centrum van de belangstelling. Het verschil met honderd jaar geleden is evenwel dat de constructie van een mens als rationeel calculerend individu niet langer van toepassing wordt geacht op alle segmenten van de criminaliteit. Vooral op het gebied van de economische en de georganiseerde misdaad hebben de strikt indeterministische axiomata aan belang gewonnen. De hierboven beschreven veranderingen van het sanctiestelsel, en dan met name de enorme verruiming ten aanzien van de voordeelsontneming, vormen hiervan prominente voorbeelden.

De gevarieerde invloed van zowel de Klassieke Richting alsook de Moderne Richting is tenslotte ook te herkennen in de aan het wetboek verbonden

[52] Zie M.S. Groenhuijsen, D. van der Landen, *De Moderne Richting in het strafrecht. Theorie praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis*, Arnhem 1990.

straftheorie. Kort gezegd komt het er op neer dat in het wetboek niet een bepaalde opvatting over het doel van de straf is neergelegd. Aan de Klassieke Richting zijn doeleinden als de vergelding en de generale preventie ontleend; op grond van inzichten uit de Moderne Richting zijn daaraan toegevoegd oogmerken als de speciale preventie, resocialisatie en conflictoplossing. Naar geldend recht worden al deze strafdoelen als legitiem erkend. Er bestaat geen formele rangorde tussen en de rechter is vrij om op grond van de specifieke omstandigheden van het geval nu eens het ene en dan weer het andere strafdoel te laten prevaleren.^[53] Deze stand van zaken vormt het strafrechtsdogmatische complement van het positiefrechtelijke beginsel dat de rechter een grote discretionaire beslissingsmarge gunt bij de op te leggen straf.

12. Besluit

Het Nederlandse Wetboek van Strafrecht is geen prototype dat geschikt is om te worden geëxporteerd naar het buitenland. Het is geen hypermoderne codificatie, maar evenmin is het hopeloos verouderd. Het bevat een degelijke grondstructuur, die in de loop der tijd op vitale onderdelen is aangepast aan nieuwe ontwikkelingen in de samenleving. Het is niet uniek nationaal gekleurd, doch biedt elementen die in verschillende andere landen goed zijn bevallen. Het is een sober, tamelijk pragmatisch wetboek. In de omgang met dit wetboek worden we geconfronteerd met alle mogelijkheden en moeilijkheden die onverbrekelijk zijn verbonden aan de strafrechtsbedeling. Het Nederlandse wetboek biedt dus geen model dat door anderen kan worden gekopieerd of geïmiteerd. Wel bevat het interessant vergelijkingsmateriaal voor buitenlandse specialisten die kritisch en zelfstandig eigen oplossingen zoeken voor traditionele en contemporaine problemen van strafrechtelijke rechtshandhaving
